

ний між Верховною Радою України і Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України (8 червня 1995 р.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр>; 3. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>; 4. Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України / Указ Президента України від 9 квітня 1997 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/314/97>; 5. Про Положення про представника Президента України у Верховній Раді України / Указ Президента України від 15 лютого 2008 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/133/2008>

В.З. Ухач, канд. істор. наук, доцент
Тернопільського національного
економічного університету

СТАНОВЛЕННЯ ТА ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНСТВА В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У перекладі з латини "президент" означає: "той, що попереду". Розвиток цього політичного інституту бере початок наприкінці XVIII століття, з формуванням перших демократичних режимів у країнах Нового і Старого світу. Упродовж XVIII-XX століть інститут президентства став майже невіддільним атрибутом республіканської форми правління і однією з ознак демократичного ладу.

З часу проголошення незалежності України кардинальних змін зазнали не тільки національна правова система, але і основні інститути державної влади. У молодій державі усталилась нова система вищих органів державної влади, яка базується на принципах поділу влади та характеризується наявністю конституційно-правових механізмів стримувань і противаг між цими гілками влади. Важливою складовою системи вищих органів влади в Україні є Президент України [1, с. 13].

Складність процесу становлення інституту президентства ґрунтується на історичних передумовах і суспільно-політичних уявленнях про організацію державної влади в країні. Маємо

підстави стверджувати, що інститут глави держави перебуває у стані конституційно-правового розвитку та еволюції, а жваві дискусії як науковців так і практиків доводять потребу вивчення цього питання в історико-правовій ретроспективі, що в свою чергу допоможе виокремити проблеми й суперечності, ефективно використати набутий досвід.

Таким чином, актуальність дослідження становлення та генезису інституту президенства в Україні зумовлене, по-перше, потребою врахування історико-правового досвіду; по-друге, нестабільністю функціонування системи публічної влади, перманентними конфліктами між вищими органами держави, невпинною політизацією державного управління; по-третє, актуальністю проблеми організації державної влади в умовах реформаційних процесів, про що декларує кожна нова владна команда.

З огляду на міждисциплінарний характер дослідження окресленої наукової проблеми, наукові пошуки проводяться вченими-юристами, політологами, науковцями в галузі державного управління, історії та ін.

Значний внесок у дослідження інституту перзиденства в механізмі реалізації державної влади зробили відомі науковці: Авер'янов В.Б., Автономов А.С., Годованець В.Ф., Журавський В.С., Кравченко В.В., Лисенко О.М., Малиновський В. Я, Савчин В. М., Совгіря О.В., Сало І.С., Серьогіна С.Г., Плахотнюк Н.Г., Погорілко В.Ф., Телешун С.О., Тодика Ю.Н., Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф., Шаповал В.М., Шукліна Н.Г. та ін.

Дослідники княжої доби відзначають роль князя як представника влади, за відсутності якого залишаються незадоволеними різні потреби державного життя; умови авторитету князя, що за обставини відсутності незалежних від народу виконавчих органів визначаються безпосереднім зв'язком і ступенем довіри до князя населення [2, с. 325].

Принципи розподілу влади, виборність Гетьмана та його основні функції біло відображено і в Конституції Пилипа Орлика (05.04. 1710 р.). Незважаючи на те, що документ не був втілений у практичне життя, він став першою європейською конституцією та заклав передумови подальшого розвитку конституційно-правових ідей в Україні. Зокрема шостий параграф розкривав основні принципи діяльності органів державної влади, зокрема

виборність гетьмана, засади розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову [3, с. 31]. Незважаючи на певні обмеження владних повноважень, Гетьман був наділений значним колом компетенцій: а) стежив за виконанням пактів і конституцій; б) охороняв православну віру східного обряду; в) турбувався про недоторканість і цілісність кордонів держави; г) захищав її територію; д) вів зовнішню політику [3, с. 32-33].

Водночас бурхливий розвиток демократії та інституту Президента розпочався з початком ХХ століття, у дискусіях нових політичних організацій й партій, які в програмних документах ставили своєю метою побудову республіки в Україні [2, с. 326].

Ідея запровадження інституту глави держави знайшла відображення в програмних документах перших українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ ст. Умовно ці партії можна поділити на дві групи: ті, що підтримували монархічну форму правління, і ті, що вважали необхідним встановлення республіканської форми правління. До перших українських політичних партій початку ХХ ст., які у своїх програмних документах вказували на необхідність запровадження республіканської форми правління з наявністю інституту глави держави, можна віднести створену в кінці 1905 року в результаті об'єднання Української демократичної партії й Української радикальної партії в Українську партію соціалістів-федералістів [4].

Подальшого теоретичного розвитку та можливості конституювання інституту президента в Україні набув в період 1917-1921 років. Власне перші спроби теоретичного обґрунтування інституту президенства належать М. Грушевському, С. Дністрянському, В. Липинському.

Проте ці можливості виявилися нереалізованими, а інститут президенства у цей період зазнав дещо специфічного розвитку. Так, Конституція УНР 1918 року закріплювала так звану директоріальну республіканську форму державного правління (на зразок Швейцарського Союзу), за якої функції глави держави в УНР розподілялися між Радою Народних Міністрів і головою Всенародних зборів. "Схожу директоріальну модель інституту глави держави установлював і "Тимчасовий Основний Закон...", ухвалений Українською Національною радою 13 листопада 1918

року, який розподіляв функції та повноваження глави ЗУНР між УНР та Державним Секретаріатом" [1, с. 15].

З часу проголошення радянської влади на українських землях розвиток інституту президента за радянської доби був призупинений панівною державно-правовою доктриною, яка знайшла своє нормативне втілення в чотирьох конституціях радянської України [1, с. 13]. Зрештою, в радянський період вважалося, що інститут глави держави, по-перше, є елементом, притаманним виключно буржуазним державам, а отже таким, що суперечить принципам народовладдя; по-друге, є предметом дослідження в контексті особливостей окремого регіону [6, с. 80, 209].

Проблема запровадження президентської влади постала у 90-х роках ХХ століття в умовах Перебудови. Про доцільність введення посади Президента СРСР офіційно було заявлено 12 лютого 1990 р. на засіданні Президії Верховної Ради СРСР. 27 лютого 1990 р. Верховна Рада СРСР прийняла постанову "Про заснування поста Президента СРСР і внесення відповідних змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) СРСР" [4].

Введення інституту президента в РРФСР послужив своєрідним каталізатором для активізації цього питання в Україні, а тому на весні 1991 р. у Верховній Раді України почала проводитися робота з підготовки законопроектів, необхідних для введення посади Президента України.

Попереду Україну очікував затяжний конституційний процес.

28 червня 1996 р. український парламент ухвалив Конституцію України. Згідно зі ст. 102 Основного Закону Президент України є Главою держави і виступає від її імені. Президент України також є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Зміни до Конституції, внесені 8 грудня 2004 р., не змінили конституційно-правового статусу Президента, проте звузили його повноваження.

30 вересня 2010 року Конституційний Суд України скасував дію конституційних реформ, що були прийняті в 2004 році. З цієї дати знову діє Конституція України 1996 року [4].

Таким чином, по-перше, вдосконалення інституту президентства потребує від фахівців належного теоретико-методологічного

обґрунтування співвідношення категорій інституту президенства та конституційно-правового статусу глави держави, по-друге, гармонізації розподілу повноважень між інститутами вищих органів державної влади та визначення ролі й місця інституту Президента України в механізмі державної влади, дієвої системи стримувань і противаг.

Література: 1. Берназюк Я.О. Проблеми становлення та розвитку інституту Президентства в Україні та зарубіжних країнах / Я.О. Берназюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 6(68). – С. 13.; 2. Горбатюк В.В. Інститут президенства в Україні: історико-правовий аспект / В.В. Горбатюк // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 325.; 3. Слюсаренко А.Г. Історія української конституції / А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. – К.: Т-во "Знання" України, 1993. – С. 31.; 4. Хмарук Т. Історія становлення інституту Президента України [Електронний ресурс] / Т. Хмарук. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2013/istoriya-stanovlennya-institutu-prezydenta-ukrajiny>. -Назва з екрана.; 5. Статут про державний устрій, права і вольності УНР (Конституції УНР) // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. – 2-ге вид. Відп. ред. Ю.С. Шемчушенко. – К., 2006. – С. 43-43.; 6. Сухонос В. Інститут глави держави в Україні 1917–1921 років / В. Сухонос // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4. – С. 80., його ж. Сухонос В. Світовий досвід закріплення статусу глави держави: історико-законодавчий аспект / В. Сухонос // Правова держава. – 2007. – Вип. 18. – С. 209.

В.Д. Шаповал, канд. юрид. наук, доцент,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В КОНСТИТУЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

В умовах становлення України як суверенної, демократичної і правової держави ключовим питанням є розбудова ефективної системи державної влади з урахуванням накопиченого національного та світового досвіду. Одним з першочергових та актуальних завдань на цьому шляху вбачається саме удосконалення конституційно-правового статусу Президента України [1, с. 2].